

KÖNYVISMERTETÉS

A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin: Népeségstatistika

A Szovjetunió Felsőoktatásügyi Minisztériuma által a közgazdasági főiskolák részére tankönyvvül ajánlva

(Goszsztatizdat, Moszkva. 1951)

A szovjet társadalmi-gazdasági statisztika általános rendszerében a demográfiai statisztika, vagy népességstatistika szerfelett fontos helyet foglal el. A népességstatistika biztosítja a szocialista társadalom munkaerőforrásainak tervezéséhez szükséges anyagot, s a szocialista társadalom legfontosabb termelőerejének — az embernek — sokoldalú jellemzését adja.

A népességstatistika mutatószámaiban a szocializmus törvényszerűségei közvetlenül és világosan visszatükröződnek. A szovjet népességstatistika megállapította például, hogy a szovjet nép élettartamának emelkedése, a halandóság csökkenése, a születések arányszámának magas színvonal mellett, vitathatatlan tény. A születettek számának az elhaltak számához való aránya a Szovjetunióban 1938-ban 215,7%, Angliában 121% (1936-ban) és az USA-ban 131% (1936-ban) volt. A háborúutáni évek a szovjet nép jólétének további emelkedését, a születések arányszámának növekedését és a halandóság további csökkenését mutatták a Szovjetunióban. A halandóság a Szovjetunióban az 1940. évi arányszámhoz viszonyítva felére, a csecsemőhalandóság pedig még jobban csökkent. A Szovjetunióban a népesség évi tisztá szaporulata már több év óta felülmúlja az 1940. évi népességszaporulatot és több, mint 3 millió főt tesz ki. „Míg a kapitalizmus táborában az imperialista emberevők azzal vannak elfoglalva, hogy különféle „tudományos“ eszközöket találnak fel az emberiség színe-virágának ki-

írtására és a születések csökkentésére, nálunk — mint Sztálin elvtárs mondotta — a legértékesebb tőke az ember, és az állam legfőbb gondja az emberek jóléte és boldogsága“¹.

Igen nagy jelentősége van egy teljesértékű marxista népességstatisztikai tankönyv kiadásának. 1938-ban megjelent A. Bojarszkij „Népességstatistika“ c. könyve, melyet 1945-ben „A népességstatistika tankönyve“ követett ugyanettől a szerzőtől. Ilymódon tehát a bíráló alá vett tankönyv, amelynek egyik szerzője Bojarszkij professzor, bizonyos kapcsolatban van a két korábban kiadott tankönyvvel. Meg kell jegyezni, hogy az újonnan kiadott népességstatisztikai tankönyv jelentősen jobb mint a megelőzőek. Szerzők felülvizsgálták kiindulási tételeiket. A szerzők tételeinek felülvizsgálatát, mint ahogy a szerzők is megemlítették az előszóban, a tudományos közvélemény oldaláról megnyilvánult kritika, nevezetesen a Szovjetunió Felsőoktatásügyi Minisztériuma által 1949 júliusában a statisztika előadói részére tartott értekezlet határozatai.

A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin korábbi munkáikban (különösen Bojarszkij munkáiban) helytelenül tárgyalták a statisztika elméletének tárgyát, hibásan azt fejtegették, hogy a statisztika alapja a

¹ L. P. Berija: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 34. évfordulója, Goszpolitizdat, 1951, 15. old., oroszul, és u. a., „Tartós Békéért, Népi Demokráciáért!“, 1951. november 11-4 sz., 2. old.

nagy számok törvénye. Az új tankönyvben a szerzők hangsúlyozzák, hogy a statisztika társadalomtudomány, amelynek alapja a társadalomról szóló marxista-leninista tanítás. A statisztika elméleti alapja a dialektikus materializmus és a politikai gazdaságtan.

A szerzőknek e tökéletesen helyes tételben azonban van egy bizonyos homályosság és határozatlanság. A szerzők helyesen mutatnak rá arra, hogy hibás a nagy számok törvényét a statisztika *alapjának* tekinteni. Semmit sem mondanak azonban arról, hogy milyen szerepet tulajdonítanak a nagy számok törvényének a népességstatisztikában.

A politikai gazdaságtannak a népességstatisztika alapjaként való elismerése a legpozitívabb módon megmutatkozik a tankönyv tartalmán. Az első fejezetben a népességstatisztika elméleti alapjait fejtegetik. A népességstatisztikát szerzők úgy határozzák meg, mint a társadalmi-gazdasági statisztikának azt az ágát, amely a népesedést és annak változásait a társadalmi fejlődés konkrét történelmi viszonyai között vizsgálja. A szerzők rámutatnak arra, hogy a demográfiai folyamatokat a társadalmi rendszer határozza meg, s hogy ebben áll a marxista-leninista népesedés-elmélet alapja. „Ez az egyedül tudományos módszertani elv — írják a szerzők — azt jelenti, hogy maga a népességstatisztika *társadalmi-gazdasági* tudomány és az emberek *társadalmi-termelési viszonyainak elemzésében* a kérdések megoldását biztosító kulcs”.² Ezek a kétségtelenül helyes kiinduló tételek nem voltak meg a népességstatisztikai tankönyv előző kiadásaiban.

„A népességstatisztika — hangsúlyozzák a szerzők — *pártos tudomány*. A Szovjetunióban a kommunizmus felépítéséért és az egész világon a békéért harcoló szovjet nép érdekeit szolgálja, a dolgozó emberek érdekeit szolgálja az egész világon”. (7. old. oroszul.) A tankönyv szerzői arra töreksznek, hogy a polgári áltudomány ellen kérlelhetetlen harcot folytató pártosság nézőpontját a tankönyv

egész tartalmán keresztül kifejezésre juttassák. Szerzők nem csak egyszerűen megállapítják a polgári statisztika hamisításait, hanem feltárják a monopoltöke tudós lakájai által alkalmazott meghamisító, tudományellenes módszerek lényegét. A tankönyv szemléltetően bemutatja, hogy a hivatalos polgári halandósági statisztika általagszámaival eltakarja a halandóság színvonalában mutatkozó mély osztálykülönbségeket. A tőkés országokban a munkások halandósága sokkal magasabb, mint az uralkodó osztályok halandósága. Így, például, Detroit modern nyomortanyáin a tüdővész-halandóság 10,5-szer, a tüdőgyulladás okozta halandóság háromszor magasabb, mint az országos (USA) átlag, a csecsemőhalandóság Detroit nyomortanyáin hatszor magasabb, mint az egész USA-ban átlagosan.

A demográfiai folyamatok vizsgálatának módszertani elveit megvilágítva a továbbiakban a szerzők áttérnek a népesedés törvényeinek ismertetésére a szocializmusban és a kapitalizmusban.

Az első fejezet tartalmával kapcsolatban felmerül egy lényeges módszertani kérdés, amely a bírált népességstatisztikai tankönyv több más fejezetével is összefüggésben van. A történelmileg változó társadalmi-gazdasági formák népesedési törvényének kérdése politikai gazdaságtani kérdés és azt a politikai gazdaságtan tankönyvében kell megvilágítani. Meg kell-e ismételni vajjon a politikai gazdaságtan tankönyvét, és tárgyalni kell-e a népesedési törvényeket a népességstatisztika tankönyvében is? A népességstatisztika tankönyvének tartalmára vonatkozó kérdés nincs kellőképpen tisztázva a Felsőoktatásügyi Minisztériumban sem. A Minisztérium nem a népességstatisztika programját hagyta jóvá, hanem a demográfia programját, miközben a „demográfia” fogalom egyáltalán nem a népességstatisztika (demográfiai statisztika) rövid megjelölésére szolgál, hanem annak a tudománynak a megjelölésére, amely a politikai gazdaságtan és a népességstatisztika között elhelyezkedő kérdésekkel foglalkozik.

A bíralt tankönyv második fejezete a népesség struktúrájának és elhelyezkedésének jellemzését adja a kapitalizmusban, a

² A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin: Népességstatisztika, Goszsztatizdat, Moszkva, 1951, 9. old., oroszul. — A bíralt könyv további oldalait a szövegben idézzük. (A szerző megjegyzése.)

harmadik fejezet a népesség struktúráját és elhelyezkedését jellemzi a szocializmusban. Elegendő csupán felsorolni a második és harmadik fejezet egyes paragrafusait, hogy nyilvánvalóvá tegyük azt, hogy ezekben a fejezetekben jelentős mértékben a politikai gazdaságtanból a népességstatisztikai tankönyv hasábjaira átvitt kérdéseket tárgyalnak. A második fejezetben a következő kérdéseket tárgyalják: a kapitalista társadalom osztályai; kereső és eltartott népesség; néhány adat a kapitalista országok népességének szociális összetételéről; a gazdasági ágak szerinti összetétel és a népesség foglalkozása; munkanélküliség; női munka; szellemi és fizikai munka; a népesség elhelyezkedése a tőkés világ országaiban; városi és falusi lakosság; belső vándorlás; kivándorlás, stb. A harmadik fejezet tagolása: a Szovjetunió és a népi demokráciák lakosságának száma; a Szovjetunió népességének szociális összetétele; kereső és eltartott népesség; a népesség gazdasági ágak szerinti összetétele és foglalkozása; a női munka a Szovjetunióban; a szovjet értelmiség; a szellemi és fizikai munka a Szovjetunióban; a városi és a falusi népesség; a népesség elhelyezkedése és vándorlása a Szovjetunióban.

A tankönyv szerzőinek az az igyekezetük, hogy ezt a nagyszámú, szerfelett fontos politikai gazdaságtani kérdést kifejtsek, sajnos nem járt sikerrel. Vegyük például „A népesség elhelyezkedése a tőkés világ országaiban” című paragrafust. Ezt a nagy és fontos kérdést összesen egy oldalon tárgyalják. A szövegben közölnek egy kevesetmondó, leíró-statisztikai táblázatot, amelyből látható, hogy a kapitalista Európában 322 millió, Amerikában 321 millió ember él, stb. Maga a paragrafus címe is a formális demográfia szellemét tükrözi viszá, pedig igen szép példa is van arra vonatkozóan, hogyan világítja meg ezt a kérdést a marxista tudomány. Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című klasszikus munkájában a világnak az imperialista hatalmak közötti területi felosztásáról szóló fejezetben táblázatot közöl, amely szemléltetően ábrázolja a világ felosztását 1876-ban és 1914-ben. A szerzőknek fel kellett volna használniuk ezt a táblát és ki kellett volna egé-

szíteniök a legújabb adatokkal, amelyek azt mutatják, hogy milyen világtörténelmi méretű gigantikus változások történtek az első világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak Oroszországban bekövetkezett győzelme után és milyen változások történtek a második világháború eredményeképpen. Csak az ilyen tárgyalási mód tudományos és a népességstatisztika adatait így kell felhasználni a politikai-gazdaságtani elemzés céljaira. A kérdés-igen részletes politikai-gazdaságtani megvilágítása azonban, természetesen, meghaladja a népességstatisztikai tankönyv kereteit.

Ugyanez vonatkozik a többi kérdés — a munkanélküliség, a női munka, a szellemi és a fizikai munka, stb. — tárgyalására is. A munkanélküliség kérdéseit négy oldalon, a női munkának a kapitalizmusban való helyzetét másfél oldalon, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét kérdéseit három és fél oldalon tárgyalja a tankönyv. Ezeknek az igen fontos kérdéseknek megvilágítása a bírált tankönyvben leíró-statisztikai jellegű.

Mindezeket a kérdéseket a politikai gazdaságtan speciális fejezetében részletesen tárgyalni kell. Ebben a fejezetben a népességstatisztikai adatokat fel kell használni az elméleti tételek szemléltetésére és mint tényleges alapot az általánosítások és következtetések céljára. A népességstatisztika tankönyvében a marxista-leninista politikai gazdaságtan módszertanij alapján kell tárgyalni a népességstatisztika tárgyának és módszerének, a demográfiai folyamatok megfigyelésének, a népességstatisztikai anyag összesítésének, feldolgozásának, csoportosításának, az egyes demográfiai mutatószámok kiszámításának és azok rendszerének, stb. kérdéseit. Természetesen, a népességstatisztika tankönyvében a polgári népességstatisztikát minden oldalra kiterjedő részletes bírálat alá kell venni. Azoknak részére, akik a népességstatisztika területére *specializálják* magukat, véleményünk szerint ki lehetne dolgozni kiegészítésként a politikai gazdaságtan általános tankönyvéhez kapcsolódva még egy speciális politikai gazdaságtani tankönyvet a népesedési törvények kérdéseiről.

A negyedik fejezet közérthető és világos formában tárgyalja a népesség reprodukciójának kérdéseit. A kapitalista országok népességstatistikai anyagának vizsgálata alapján a tankönyv szerzői megállapítják, hogy „a születések csökkenése, a halandóság növekedése a kapitalista viszonylagos túlnépesedés és elnyomorodás növekedésének következményei, amelyek a kapitalista világot a népesség reprodukciója terén katasztrófához, *elnéptelenedéshez, azaz a népesség kihalásához vezetik*”. (144. old. oroszul.) A Szovjetunióra vonatkozó megállapítás homlok-egyenest ellenkező: „*A magas születési arányszám a halandóság csökkenése mellett határozza meg a Szovjetunióban a népesség reprodukciójának magas ütemét*”. (157. old. oroszul.)

Az ötödik és a hatodik fejezet a népszámlálással és a népesség folyamatos számbavételével foglalkozik. Szerzők széles körben felhasználták az 1939. évi népszámlálás tapasztalatait. Amint ismeretes, ezt a népszámlálást, mint az egész népre kiterjedő intézkedést, magas politikai és szervezési színvonalon bonyolították le. A kormány magasra értékelte a szovjet statisztikusok munkáját: a legkiválóbb statisztikusokat a Szovjetunió érdemrendjeivel és érdemérmeivel tüntette ki és a népszámlálás lebonyolításában résztvevő összes dolgozóknak a kormány elismerését fejezte ki.

A népszámlálásra és a népesség folyamatos összeírására vonatkozó kérdések kifejtésében komoly hiányok vannak. Szerzők nem fordítottak kellő figyelmet a népességstatistika egyik központi kérdésére, az összeírási anyag feldolgozási tervezetére. A politikai gazdaságtannak, mint a statisztika elméleti alapjának vissza kell tükröződnie és konkrétan kifejezésre kell jutnia mind a statisztikai adatok gyűjtésére vonatkozó programokban, mind az összegyűjtött adatok feldolgozási programjaiban és természetesen az összes utasításokban, valamint a nyert és kellő módon feldolgozott statisztikai adatok elemzésében is.

A népmozgalmi adatok évi feldolgozásának szerfelett tartalmas programja szintén nincs kellő módon ismertetve a tankönyvben. A népességstatistikai anyag

feldolgozási programjára vonatkozó kérdések módszertani szempontból rendkívül érdekesek és gyakorlatilag rendkívül fontosak, éppen ezért e kérdés gyenge megvilágítása a tankönyv lényeges fogyatékosága.

A tudományos elmélet nem szorítkozhatik a kialakult gyakorlat leírására, hanem mint szervező elvnek kötelessége, hogy felvesse a gyakorlatilag rendkívül fontos, de még meg nem oldott feladatokat is. Éppen ezért a tankönyv fogyatékosága, hogy a szerzők nem foglalkoznak a népességstatistika számos időszzerű, de még meg nem oldott feladatával, nevezetesen a városi lakosság két összeírás közötti nem- és kor szerinti megoszlására vonatkozó statisztika megszervezésének kérdésével (a falusi lakosságnál ezt a feladatot a falusi szovjetek évi beszámolójelentésének megszervezésével oldották meg). Nincs megoldva az új halandósági táblák kiszámításának feladata sem. A helyzet az, hogy az 1926—1927. évi halandósági táblák jelenleg már erősen elavultak, minthogy a halandóság színvonala a Szovjetunióban (elsősorban a csecsemőhalandóság színvonala) jelentősen csökkent. Ugyisint nincs megoldva a népesség reprodukciójának kerületek szerinti részletezésben történő vizsgálata sem.

A hetedik és nyolcadik fejezet a népesség reprodukciós rendjét jellemző összesítő mutatószámok kiszámításának kérdéseit, valamint a népgazdasági tervezés szempontjából szükséges demográfiai számításokat ismerteti. A tárgyalás módja itt egyszerű, jól felépített és világos. Kétségtelen, hogy a tankönyvnek ez a része lényeges segítséget nyújt mind a gyakorlati statisztikusoknak, mind a tervezőknek, akiknek feladata a népesség létszámára vonatkozó perspektívikus számítások elvégzése.

A tankönyv utolsó fejezete a polgári reakciós népesedés-elméletek — a malthusianizmus, az „organikus” elméletek, a populacionizmus és a fajelmélet — bírálatát adja. Ebben a fejezetben azonban sajnos, a biológia tudományáról szerfelett pontatlan, sőt hibás megállapítások vannak.

Szerzők hangsúlyozzák: „A polgári népesedés-tudomány módszertani hibája abban áll, hogy az összes demográfiai folyamatokat a biológia törvényeiből kiindulva próbálja magyarázni”. (310 old. oroszul.)

Kétségtelen, hogy a társadalmi folyamatok biológizálása a polgári áltudomány hibája. Milyen *biológiai törvényekről* beszélhetünk a polgári áltudományt vizsgálva, amely napjainkban a végelgyengülés és rothadás végső határáig érkezett el? Vajjon vannak a biológiának olyan törvényei, amelyek alapot adnak a megkülönböztető fajelmélet számára? Milyen biológiai törvényekkel lehet megerősíteni Malthus apologetikus agyrémeit, akiről a nagy orosz tudós és kritikus Csernisevszkij olyan kifejezően írta: „... Malthus — üres sarlatán, aki csak megvetést érdemel!”.

Egy másik helyen a szerzők azt írják: „Magára vonja a figyelmet az, hogy a *biológia szemszögéből* is (a kiemelés I. Piszarev-től), amelyre a fajelmélet képviselői hivatkoznak, a faji sajátosságok örökléstartó megőrzéséről szóló tétel egyenes elentmondásban van a darwinizmus alapvető tételével és a biológia műsurinirányával. Ez azonban *nem gátolja* (kiemelés I. Piszarevtől) az állatias ideológiát hirdető polgári „reakciókat” (334. old.

oroszul.) Az ilyen megállapítások legalább is naivak, mert nem szabad azt gondolni, hogy a polgári reakciókat bármiféle tudományos meggondolás vezetné.

A „Népességstatistika” új tankönyvének általános értékelésénél hangsúlyozni kell, hogy a politikai gazdaságtannak a népességstatistika alapjául való elismerése lehetővé tette, hogy szerzők a tankönyvet az előző kiadásokhoz viszonyítva jelentősen megjavítsák. A tankönyvben azonban még mindig vannak hiányosságok. Lényeges hiányosság, többek között, hogy nincs meg a pontos elhatárolás a politikai gazdaságtan és a népességstatistika között. A tankönyvben nem jut kellőképpen kifejezésre a statistika elméletének szerző szerepe a gyakorlat tekintetében.

Feltétlenül ajánlani kell a szerzőknek, hogy folytassák tovább munkájukat egy teljesértékű népességstatistikai tankönyv megírásáért, figyelembe véve a jelen tankönyv bírálatát.

I. Ju. Piszarev

KÖNYVSZEMLE*

POLITIKAI IRODALOM

Csigarjov, I. Sz.: *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XIV. kongresszusa. (Cselirnadcatij szjezd VKP(b)).* Fordította: Tábor B. — Mándy S. 123 old. Szikra. Budapest. 1952.

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

A termelés állóeszközeinek kihasználása a szocializmusban. Cikkgyűjtemény. (Szocialiszticesz koje iszpolzovanyije osznoonih szredstv proizvodstva.) 82 old. Népszava. Budapest. 1952.

TERVGAZDASÁG

Juggin, J. M. — Kaplan, V. M.: *Az! pari beruházások kérdését. (Organizacija kapitalnovo sztoitjeliszto na masinosztoitjelijnh zavodah.)* Fordította: Ambrus R. 206 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1952.

Rjabinkij, B. Ja.: *A kohóüzemi termelés tervezése. (Planyirovanyije proizvodstva na metallurgiceszkov zavode.)* Fordította: Volosnyovich D. 565 old. Nehézipari Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest. 1952.

Vállalati szervezés és tervezés. 153 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1952. (Bér és Norma kiskönyvtára. 3.)

*Ebben a rovatban a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárába érkezett fontosabb munkák emelt közlőjük saakszerinti csoportosításában.

STATISZTIKA

Az egészségügyi statisztika alapjai. Összeállította: Somogyi Gy. dr. 112 old. Statisztikai Kiadóvállalat. Budapest. 1952.

Rjazoo, N.—Titelbaum N.: *A kereskedelmi statisztika tankönyve. (Kursz torgovoj sztatjisztyiki.—Szbornyik zadacs po kurszu sztatjisztyiki szovjetszkoj torgovli.)* Fordította: A Központi Statisztikai Hivatal Fordítói Munkaközössége. 328 old. Statisztikai Kiadóvállalat. Budapest. 1952.

SZÁMVITEL

A kötelező általános építőipari számlakeret. 1952. 126 old. Pénzügyminisztériumi Könyv- és Lapkiadó. Budapest. 1952.

Gabányi B.—Sós N.: *Az állami vállalatok 1951. évi évszám számadatairól.* 80 old. Pénzügyi Kiadó. Budapest. 1952.

Kötelező földművelésügyi számlakeret. 1952. 74 old. Uttörő ny. Budapest. 1952.

EGYÉB

Berezanszkaja: Számtani gyakorlatok és feladatok gyűjteménye. (Szbornyik zadacs i upraszenijj po arifmetyike.) 320 old. Közoktatásiügyi Kiadó Budapest. 1952. (Szocialista nevelés könyvtára, 43.)

Bjczkovic, Ja. Sz.: *Közéleti számítások. (Priliszennije viciszlenyija.)* Fordította: Rényi A. 331 old. Tankönyvkiadó. Budapest. 1952.

Ince M.: *Válság és nyomor a Horthy-rendszerben. 1929—1933.* 74 old. Művelt Nép. Budapest. 1952.